

РЕЦЕНЗИЯ

на доц. д-р Лъчезар Любенов Перчеклийски
за дисертационния труд на ЯВОР НИКОЛАЕВ ИВАНОВ – „Лексиката на
среднобългарския превод на *Диалозите* на папа Григорий Двоеслов“,
за получаване на образователната и научна степен „Доктор“
по професионално направление 2.1. *Филология*,
докторска програма *Български език – старобългарски език*
Научен ръководител: доц. д-р Петко Д. Петков

1. Биографични данни

Явор Иванов е роден през 1989 г. Висшето си образование завършва в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, където учи последователно в бакалавърската програма „Румънска филология“ (2012 – 2016 г.), а след това и в магистърската – „Българска филология“ с профил „Старобългаристика“ (2017 – 2018 г.). През 2018 г. спечелва докторантски конкурс. Зачислен е в Катедрата по кирилometодиевистика към Факултета по славянски филологии с научен ръководител доц. д-р Петко Д. Петков.

Към професионалния опит на докторант Явор Иванов може да се добави още неговият стаж като учител по румънски език в Румънската гимназия ПГИИРЕ „Михай Еминеску“ (2018 – 2019 г.), работата му като възпитател в Софийската духовна семинария „Св. Йоан Рилски“ (2018 г.), дейността му като преводач с румънски (2015 – днес). Работил е още като оператор на база данни в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ към БАН (2013 – 2014 г.); каталогизатор в Зографския манастир „Св. Георги Зограф“, Света гора (общо шест месеца през 2013, 2014 и 2015 г.) и др. От 2021 г. е архивист в секцията с ръкописи и старопечатни книги към Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София. От изброеното по-горе се вижда, че Яв. Иванов има богат опит в работата с паметници, свързани със старата българска/славянска книжнина.

Докторант Иванов владее отлично английски, румънски и немски език. Изнесъл е 5 доклада в научни конференции в България и има 4 публикации по темата на дисертационния труд.

2. Дисертационен труд

Дисертационният труд на Яв. Иванов – „Лексиката на среднобългарския превод на *Диалозите* на папа Григорий Двоеслов“, е с общ обем 582 страници и включва

следните основни части: **Увод** (с. 8 – 15); **Първа глава. Жизнен и духовен път на папата** (с. 16 – 29); **Втора глава. Лексиката на среднобългарския превод на „Диалозите“** (с. 30 – 476); **Трета глава. Лексикални особености на „Диалозите“** (с. 476 – 560); **Четвърта глава. Заключение** (с. 560 – 570); **Използвани речници** (571 – 572) и **Библиография** (573 – 582).

В **Увода**, след кратко тематично въведение, авторът представя: 1) *обекта* – вторият (среднобългарски) пълен превод на съчинението *Диалози* на папа Григорий Двоеслов, представен в препис със сигнатура РНБ Q.I 275; 2) *предмета* – „установяване и определяне на лексиката в произведението с оглед на историческата лексикология и развитието на българския език“ (с. 11); 3) основната *цел* – осъществяване на цялостна характеристика на лексиката; и 4) допълнителните *задачи* в изследването – систематизиране на лексиката така, че да послужи като източник на историческата българска лексикография; класификация и анализ на думите, свързани със социално-битовите реалии.

Тук Яв. Иванов поставя своята дисертация в контекста на изследванията, посветени на историческата лексикология, най-важната задача на която е да се възстановят изгубените текстове от старобългарската епоха с цел представяне на словното богатство на средновековния български език. Споменат е приносът на филолози медиевисти, които полагат основите на историческата лексикология и лексикография. Справочната литература, теоретичните разработки и проучванията, разглеждащи различни аспекти на лексиката и словообразуването, дават солидна база за осъществяването на пълноценни съвременни изследвания, които да допълнят лексикалната картина в по-старите периоди от историческото развитие на българския език. Иванов обобщава, че „основната цел на старобългарската лексикология не е създаване на свръхречник, но на нещо повече. Нейната цел е пресъздаване на състоянието и движението на мисълта в славянски контекст за съответната епоха“ (с. 10). Посочени са по-важните произведения (преводни или оригинални), които са създадени в епохата, когато е направен и вторият славянски превод на *Диалозите*, както и изследванията върху тях. Изтъкната е ролята на атонската и търновската книжовна реформа за разцвета на българската книжнина в края на XIII и XIV век.

В края на тази част Иванов представя и *методологията* на изследване. Лексиката в ръкописа е разгледана в диахронен (по отношение на старобългарския език) и синхронен (в съпоставка с близки по възникване до този текст южнославянски паметници) план. Чрез извършването на словообразователен анализ се установяват

активните модели при суфиксалното и префиксалното словообразуване. При лексикалния анализ се представят гръцките съответствия, които показват спецификата на преводаческия похват.

За анализа в изследването е послужил микрофилм от фонда на НБКМ на ръкопис със сигнатура Q. I 275, съхраняван в РНБ в Санкт-Петербург, както и наборният текст на произведението, публикуван от Петко Д. Петков на сайта на Encyclopaedia Slavica Sanctorum (вж. <http://www.eslavsanct.net/>).

В **Първа глава** авторът разглежда накратко известните биографични данни за Григорий Велики (Двоеслов); посочва информация за Житието на папата и превода му на гръцки и славянски език; очертава творбите от неговото богато книжовно наследство, които са представени и в средновековни славянски преводи.

Особено място в тази глава е отделено на *Диалозите* (на лат. *Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum et de aeternitate animarum*) на Григорий Велики. Произведението е познато в славянския свят като Римски патерик. Авторът дава подробни сведения за текстовата традиция (преводи и преписи), както и за досегашните издания на произведението. Именно вторият превод на *Диалозите* получава най-голямо разпространение в славянските книжовни центрове. Иванов представя авторите и техните трудове, в които са разгледани определени аспекти от лексиката на патерика, както и ръкописите, съдържащи пълния текст или фрагменти от Григориевия труд. Преди да пристъпи към езиковия анализ, Яв. Иванов посочва накратко някои кодикологични особености на писмения паметник.

По-нататък в главата авторът очертава накратко съдържанието на *Диалозите*. Прави и правописно-езиков анализ, в който разглежда графичните и някои морфологични особености. Езиковите черти са онагледени и с подходящи примери от текста на ръкописа.

Втора глава е централна за изследването. Тя е и най-обемната част. В нея Яв. Иванов е разгледал съществителните, прилагателните и глаголите в писмения паметник.

Съществителните имена са класифицирани по словообразователни модели (т.е. по афикси). По този начин са разкрити богатите словообразователни възможности на българския език от последното столетие на среднобългарския период. Анализът следва определена схема. Думите в словообразователния модел са подредени по азбучен ред. Всяка лексема е представена заедно с нейното лексикално значение и гръцкото ѝ съответствие (по изданието на Кристиано Диди); посочен е контекст от *Диалозите*, в

който е засвидетелствана формацията, както и броят на употребите ѝ в паметника; отчетено е присъствието или отсъствието на думата в речника на Миклошич и този на лексиката на Патриарх Евтимий; изброени са ръкописите, в които тя е регистрирана (по Миклошич). Названията, които отсъстват в двата справочника или за които не е посочен източник в речника на Миклошич, Яв. Иванов извежда в отделна група. Същото се отнася и за тези лексеми, които са засвидетелствани единствено в съчинението *Диалози*. Формациите, които не са регистрирани в старобългарските паметници, са изписани с курсив. След всеки от словообразователните модели авторът дава кратки количествени и статистически обобщения и изводи. В класификацията са включени и съществителните имена със стари -en-/-men- и -ent- основи, а също и някои названия, които не са анализирани в рамките на словообразователните модели по-горе – това са преди всичко непроизводни думи (костъ) и безсуфиксни (конверсиални) отглаголни образувания (погледъ, игра). Отделни изводи и обобщения са направени за сложните названия.

Анализът на съществителните имена е точен и издържан научно. Включва ценни сведения от словообразователен и лексикален аспект. Единствената ми забележка е, че при представянето на словообразователните модели авторът е трябвало да ги подреди по степен на продуктивност (или по азбучен ред на наставката). В настоящата класификация това не е спазено последователно.

Прилагателните имена в *Диалозите* на Григорий Двоеслов са класифицирани в три групи – по-голямата част от тях (вкл. и някои причастия с адиективна суфиксация) са анализирани според суфикса, други – според префикса, а в отделна група са представени сложните прилагателни. Схемата на представяне на езиковия материал в словообразователните модели повтаря тази на класификацията на съществителните имена.

Класификацията на глаголите също е направена по наставки и представки. Те са представени със своята инфинитивна форма. Тук са разгледани и онези лексеми, които са засвидетелствани само с причастни форми и нямат адиективна суфиксация. Конкретни обобщения и изводи са направени за всеки от глаголните словообразователни модели. И тук авторът редовно прави съпоставка с лексиката, която е регистрирана в старобългарските класически паметници. Коректно са обособени лексемите, които не са включени в досега публикуваните справочници (речници и индекси). Забелязва се известна непоследователност при представянето на

суфиксите в словообразователните модели (-ова-, -ѣствовати вм. -ѣствова-). Една група глаголи, които не са засвидетелствани в старобългарските паметници, е обособена, без да се посочва конкретна наставка или представка. Отделно са разгледани още и глаголите, които имат два или повече префикса.

В частта „Composita“ Яв. Иванов е събрал всички лексеми (съществителни, прилагателни и глаголи) със сложна словообразователна основа (общо 217) в *Диалозите* на папа Григорий. Тъй като думите са анализирани подробно при съответните части на речта по-горе в дисертацията, тук докторантът е могъл просто да ги изброи по азбучен ред, без да посочва контекста, гръцките паралели и т.н. Обобщенията и изводите в края са ценни. Резултатите са илюстрирани с таблица, в която са посочени първите съставки на композитата и количествен показател на броя на лексемите (вкл. новите), образувани с тях.

В началото на **Трета глава** е разгледана чуждата лексика в писмения паметник (общо 97 лексеми). Посочени и анализирани са редица прабългарски, латински, гръцки (най-много) и германски заемки.

След това е систематизирана лексиката от *Диалозите*, която е включена в речника на Фр. Миклошич и в този на лексиката на Патриарх Евтимий. Езиковият материал е изброен по части на речта (съществителни, прилагателни и глаголи). Думите от речника на Миклошич са разделени според броя на паметниците, в които са засвидетелствани. В отделна група са посочени лексемите, които са характерни само за текста на *Диалозите*.

По-нататък в главата Яв. Иванов анализира народно-битовата лексика в писмения паметник. Названията са разгледани по лексико-семантични групи (астроними, болести, военно дело, сечива, езическа обредност, животни, растения и др.). В повечето примери анализът е коректен. Не е ясно по какъв критерий термини от военното дело като *лѣгонъ* и *оружьє* са определени като битовизми. Първият представлява латинска заемка, а вторият е образуван с наставка -ѣ (нвб. -ие), която днес се разглежда като книжовна, тъй като не е оставила следи в българските народни говори. Нужно е прецизиране и на лексеми от останалите лексико-семантични групи. Тук в помощ на автора може да бъде българският диалектен архив, който е на разположение в БАН.

В **Четвърта глава. Заключение** авторът е повторил и обобщил по-важните изводи към всяка от предходните класификации. Посочени са и определени

статистическите данни, свързани с различни количествени показатели. Въз основа на някои лексикални употреби Яв. Иванов установява, че писменият паметник има търновски произход (с. 567). Като разглежда някои по-обща особености на текста, докторантът прави изводи за преводаческите техники на книжовника и за отношението му към използваната в ръкописа книжовна (традиционна) и народна лексика. Авторът отбелязва, че за разлика от старобългарския превод вторият (среднобългарският) „е по-освободен и показва на места независимост спрямо гръцкия текст, но никога не нарушава неговия смисъл и послание“ (с. 568). В края Иванов очертава важността на направения анализ, който би могъл да послужи за основа на бъдещи лексикални изследвания, проучващи словното богатство на среднобългарския език в съпоставка със старобългарския.

В списъка с **използваните речници** фигурират 15 заглавия на известни печатни и електронни справочници. Някои от тях са свързани със старобългарския книжовен език и неговите редакции, а други – с историята или съвременното състояние на българския език (в това число и етимологични речници). Използвани са също и лексикални справочници на гръцкия и румънския език.

В **Библиография** са посочени около 130 заглавия на трудове на български и чуждестранни автори, свързани с темата на дисертационния труд. Голяма част от тези изследвания са цитирани в работата. Не са забелязани следи от плагиатство.

Общата оценка за дисертацията на Явор Иванов е положителна. Темата е дисертабилна, неразработвана. Авторът се е справил с нелеката, но интересна задача да ексцерпира лексиката в *Диалозите* на папа Григорий Двоеслов и да я систематизира и класифицира по словообразователни модели. Отделно от това авторът е разгледал чуждоезиковите заемки в писмения паметник и народно-битовата лексика, която е представена по лексико-семантични групи. С това трудът е изключително приносен не само за българското диахронно словообразуване, но и за историческата ни лексикология и лексикография. Изводите към всяка една от разнообразните класификации в труда са точни и отразяват напълно езиковия материал в текста на ръкописа.

3. Критични бележки

Наред с всичко положително, казано дотук, в работата се забелязват и определени неточности от различно естество. Ето някои от тях:

- За по-добра четивност на текста отделните глави в дисертацията трябва да започват на нова страница.

- Допуснати са доста технически неточности, напр.: сбъркани букви, удвояване на предлози, погрешна номерация при класификацията (с. 174), „Трета глава. Composita“ вм. „Composita“ и др.

- В някои случаи изреченията са ненужно усложнени и изказът е тромав и разбирането е затруднено („Но благодарение на основния фонд с ръкописи в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, в отдел „Ръкописи и старопечатни книги“, където спада и богата сбирка от микрофилми, сред които и копия от ръкописи от чужди хранилища, за които е установен български произход, това изследване бе възможно“, с. 14).

- Терминологични грешки: смесват се понятията *словообразователен модел* (названия с един и същи суфикс, без да се взема предвид видът на словообразователната основа – девербална, десубстантивна или деадиективна) и *словообразователен тип* (понятие, което е съвкупност от три задължителни условия: единство на ономаσιологичните отношения, единство на граматичната основа и единство на словообразователния формант/афикс) (с. 31); думата *словоформа* е употребена неправилно в смисъл на ново образуване, дериват („Суфикс *-ъць* е изключително продуктивен словообразователен формант. С него се образуват *словоформи* чрез присъединяването му към основи на съществителни“, с. 41).

- Според мене някои от названията не са анализирани коректно, напр. *прѣмъдрость* (с. 68) е модификация на лексемата *мъдрость*, т.е. образувана е с представката *прѣ-*, а не с наставка *-ость* (*прѣ-мъдрость*).

Споменатите неточности са незначителни и лесно поправими и не понижават научната стойност на труда. При евентуално отпечатване на дисертацията обаче, което препоръчвам на Явор Иванов, е добре той да се съобрази с посочените бележки.

4. Автореферат

Авторефератът е с обем 57 страници. Структурата и съдържанието му отразяват и обобщават най-важното от дисертационния труд. Приносите, които са отбелязани в края на автореферата (с. 42 – 43), са действителни.

5. Статии, свързани с темата на дисертацията

С темата на дисертационния труд са свързани 4 статии, в които Яв. Иванов разглежда: 1) суфиксално мотивираните съществителни за лица, 2) някои прилагателни имена, 3) звукоподражателната лексика и 4) лексеми, които означават или съпътстват облеклото във втория превод на *Диалозите* на св. Григорий Двоеслов.

6. Общо заключение

В **заключение** искам да посоча, че в дисертационния труд „Лексиката на среднобългарския превод на *Диалозите* на папа Григорий Двоеслов” докторантът е извършил огромна по обем изследователска и класификационна работа. Анализите и изводите са прецизни, а езикът следва особеностите на научния стил. Поради това **ще гласувам положително** за присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ на Явор Николаев Иванов по професионално направление 2.1. *Филология (Български език – старобългарски език)*.

Благоевград,
26.04.2022 г.

Рецензент:
/Доц. д-р Лъчезар Перчеклийски/